

16620

ԻՆՁ Է

101-299

ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գ Ր Ե Ց

ՔԱԶԲԵՐՈՒՆԻ ԿԱՐՄԻՐԵԱՆ

ՊՈՍԹՈՆ, Տպարան «ՊԱՀԱԿ»ի

1918

323.1

Կ-33

Handwritten notes at the top of the page, including the number "423" and the date "6 SEP 2006".

6 SEP 2006 423

ԻՆՉ Է

ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գ Բ Ե Յ

ՔԱԶԵՆՐՈՒՆԻ ԿԱՐՄԻՐԵԱՆ

Handwritten number "085" in blue ink.

ՊՈՍԹ-ՈՆ, Տպարան "ՊԱՀԱԿԻ"

1918

20 MAY 2013

76620
32301
4-33

195 JAN 2010

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Երբէ՛ք յաւակնութիւն չունիմ կարծելու, թէ սոյն ուսումնասիրութիւնը գոհացուցիչ ըլլալու արժանիքը ունի, կարեւոր երկու պատճառներով:

Առաջին, գէթ ես չի կրցի ունենալ այն բաւախանաչափ ազդելները, որոնցմէ կրնայի օգտուիլ պէտք եղած չափով:

Ազգայնական գրականութեան ուշադիր հետեւող մը ըլլալովս հանդերձ, չի դատյ գիրք մը, ըլլայ անգլիական եւ կամ ամերիկեան գրականութեան մէջ, որ ազգայնականութեան տեսակ մը ընդհանուր պատմութիւնը եղած ըլլար, եւ մարդ կարդալով կարենար ընդհանուր գաղափար մը կազմել անոր մասին, ինչպէս մէկը կրնայ ամփոփ տեղեկութիւն ունենալ ընկերա-քաղաքական տարրեր վարդապետութեանց-անիշխանութեան, ընկերվարութեան, քրիստոնէական դպրոցի-մասին եթէ փախաքի, որովհետեւ, այդ վարդապետութիւններուն պատմութիւնը ընող գրքեր անպակաս են:

Երկրորդ, գործաւորական թոհուրոհի կեանքը թոյլ չի տուաւ ինձի, որ ես շատ ժամանակ տրամադրելով աւելի ուշադրութիւն կեդրոնացնէի: Բան մը, որ անհրաժեշտ է յաջող գործ մը արտադրելու տեսակէտէն:

Այսուամենայնիւ, ստիպուեցայ ուսումնասիրու-

206

Բոլոր անոնց՝ որոնք ԲԱՅ ՄՏՔՈՎ կ'ուզեն ազգայնականութիւնը ուսումնասիրել:

2215-88

Թիւնս հրատարակութեան տալ, քանզի, երկար ատե-
նէ ի վեր, Հայ ազգայնական գրականութեան մէջ ես
զգալի պակաս մը նշմարա ծէի. այն էր, թէ ազգայ-
նականութիւնը ընդհանրապէս եւ ազգայնական դըպ-
րոցներ մասնաւորապէս վեր առնուած չէին ա՛յն ուղ-
ղութեամբ, ինչ ուղղութեամբ որ փորձ մը եղած է
այս գրքոյկին մէջ:

Երբեմն մարդիկ, զգալով հանդերձ, թէ իրենց
գործը շատ անկատարութիւններ ունի, դարձեալ հրա
պարակ կը դնեն դայն, որպէսզի աւելի կարող գրող-
ներ յետոյ սրբազրեն անիկա: Ես այդ մարդոցմէն
մին ըլլալով ինքզինքս լիուլի վարձատրուած պիտի
համարեմ, երբ կարող գրիչներ, իմ սկսնակի թերու-
թիւններէս բոլորովին զերծ, ստուար ու ճոխ հատոր-
ներ հրատարկան, եւ այդպէսով դարկ մը տան Հայ
ազգայնական մաքուր գրականութեան:

26 Յունիս, 1917

Շիֆակօ

Ի՞նչ է Ազգայնականութիւնը

1. Ի՞նչ է Ազգայնականութիւնը

Ահա հարց մը, որ յոյժ կարեւոր ըլլալով հան-
դերձ, ընկերա-քաղաքական խնդիրներով զբաղող-
ներու մ'իտքը չէ չարչրկած ա՛յնքան, որքան պէտք է:

Ազգայնականութիւնը, որ ըստ Փրոֆ. Բամսէյ
Մուիրի ազգերու պատմութեան երկու դիւսաւոր
ազգակներէն (factor) մին կը հաշուուի, եւ ըստ
Հէյնի ուրիշ բան չի քարոզեր ան, այլ միայն «երկ-
րային թագաւորութիւն», մարդոց ուշադրութիւնը
իր վրայ հրաւիրած չէ ա՛յնքան, որքան գրաւած էմի-
ջազգայնականութիւնը՝ պատմութեան երկրորդ ազ-
գակը, որ կը քարոզէ «օղային թագաւորութիւն»:

Թէ ինչու՞ այսպէս:

Ինձ կը թուի թէ, նախ անոր համար, որ անգի-
տակից ու վերացապաշտ մարդիկ սիրած են ու կը սի-
րեն աւելի ցնորքներ հետապնդել, քան թէ իրակա-
նութիւններ, որոնք շատ անգամ մեծ գոհողութիւն-

ներ կը պահանջեն : Երկրորդ, կարելի է ոմանք շատ պարզ վարդապետութիւն մը նկատելով, ուզած չեն աւելորդ ժամանակ վատնել ու բացատրութիւններ տալ անոր մասին : Եւ կամ ատոր հակառակը ըլլալով, ոմանք ալ շատ խրթին համարելով, չեն համարձակած անոր մօտենալու :

Չեմ դիտեր, վերջապէս պատճառը ի՞նչ որ ալ եղած ըլլայ, իրողութիւնը այն է թէ, մինչեւ այս ներկայ պատերազմին սկիզբը, ազգայնականութեան մասին ընդարձակ ու հիւթեղ հատորներ լոյս տեսած չէին ու իբր հետեւանք ատոր, ազգայնականութեան մասին գրողներէն ու խօսողներէն ոմանք շատ աղօտ դադափար մը կազմած են անոր մասին : Անոնք ըմբռնումի նոյնութիւն ունեցած չեն, եւ շատ անգամ ալ մէկուսն ըմբռնումը միւսին ըմբռնումին ճիշդ հակառակը եղած է :

Սակայն այս աշխարհաստան պատերազմը, որ ոմանք ազգայնականութեան պատերազմը կը կոչեն, եւ պահ մը ընդունինք թէ եթէ պատճառով ալ այդպէս չէ, գէթ արդիւնքով կը յուսանք այդպէս պիտի ըլլայ, մարդոց ընծայած իր կարգ մը բարիքներուն հետ, ի միջի այլոց երեւան բերաւ բազմատարար ազգայնական բաւական ճոխ գրականութիւն մը, որմէ օգտուելով, պիտի աշխատիմ իմ կրցած չափով վերլուծել, թէ ի՞նչ է իրական ազգայնականութիւնը :

Հոս անմիջապէս աւելցնեմ թէ, ազգայնականութիւնը ա՛յնքան ընդարձակ վարդապետութիւն մըն է, որ ընկերային բոլոր բնութեւոյթներու մասին ունի իր ուրոյն տեսակէտները . օրինակ կրօնքի, տնտեսական

եւ կրթական հարցերու, կառավարական ձեւի եւայլլընի մասին : Սակայն, այս ատղերը գրողը կարգ մը նկատումներէ գրդեալ, միտք չունի այս պատիկ ուսումնասիրութեան մէջ զանոնք շօշափելու : Այլ, պիտի բաւականանայ միայն ազգութեան, կամ աւելի ճիշդը, ազգութիւններու հարցի մասին ազգայնականութեան դիրքը բացատրել :

Ուստի, անգամ մը եւս հարց տալով, թէ ի՞նչ է ազգայնականութիւնը, կուզանք պատասխանել : Անիկա ընկերա-ֆալաֆական վարդապետութիւն մըն է, որ մարդկային ընկերութեան ֆալաֆակրքական յառաջացումին համար իբրեւ հիմք կ'ընդունուի քէ, ազգերու գոյութիւնը վերցնել քէեւ կարելի չէ, բայց եթէ կարելի ալ ըլլայ, անբաղձալի է :

Ինչու՞ կարելի չէ :

Հստ Ազգայնականութեան, մալթիւսականութեան օրէնքով մարդիկ քանի շատցան, ա՛յնքան ցըրուեցան : Ու երբ ցրուեցան, աշխարհագրական ու կլիմայական տարրեր ազդեցութիւններու պատճառաւ, ինչպէս փոխուեցաւ անոնց ֆիզիքական կազմը, նոյնպէս զանազանեցաւ անոնց ապրելակերպը, ու այսպէսով ուրոյն մշակոյթ, պատմութիւն ունենալով, առանձին տեսակներ՝ ազգեր երեւան բերին անոնք :

Այնպէս որ, այսօր այդ տեսակները, ազգերը, միացնելով եւ կամ իրարու մէջ ձուլելով միատեսակ զանգուած մը ձեւացնելու համար, ամենէն առաջ պէտք է ի մի ձուլել անոնց մշակոյթները : Եւ ատիկա ընել անկարելի է : Որովհետեւ, մշակոյթներու տար-

բերութիւնը ի միջի ալլոց, առաւել կամ նուազ չափով արդիւնք է ժառանգական, եւ կամ աւելի ճիշդը սաղմնարանական պատճառներու: Սաղմնարանական պատճառները իրենց կարգին արդիւնք են տեղադրարական ու կլիմայական պատճառներու եւ ազդեցութիւններու: Արդ, կուզանք հետեւեալ եզրակացութեան, թէ կարելի՞ է բառնալ այդ տեղադրարական ու կլիմայական պատճառները, տարբերութիւնները: Եթէ կարելի է, այն ատեն կարելի է նաեւ ազդերու ի մի ձուլումը: Իսկ եթէ ո՛չ, անկարելի է այդ միութիւնը: Գիտութիւնը առայժմ ասպացուցած չէ, թէ այդ բնական տարբերութիւնները ամբողջովին վերացնել կարելի է: Հետեւաբար, գիտութիւնը անուղղակիօրէն ասպացուցած կ'ըլլայ, թէ տակաւին շատ կանուխ է ազդերու ի մի ձուլման մասին մտահոգուել:

Միւս կողմէն պատմութիւնը եւս իր կարգին հաստատապէս կուզայ ասպացուցանել, որ դէթ այս երկրագունդին վրայ, մարդկային ընկերութեան ծննդեան թուականէն ի վեր, միշտ տեսակներ—ըլլան անոնք ընտանիքներ, հորդաներ, ցեղեր, ժողովուրդներ — եւ յետոյ այդ տեսակներէն հետզհետէ ազդեր գոյութիւն ունեցած են: Այս մասին իրաւամբ կ'ըսէ Թրիշքէ, թէ «Այն ենթադրութիւնը որ մարդկային ցեղը իր ծագումին ժամանակ ինքզինք իբրեւ ամբողջութիւն մը ըմբռնեց, ճիշդ չէ: Քանզի, պատմութիւնը յստակօրէն կը ցուցնէ թէ, բոլոր պատմական հին ժողովուրդները, ինքզինքնին ամբողջէն բոլորովին անջատ նկատած են: Միայն շատ վերջերն

էր, որ Քրիստոսի նման կարգ մը անհատներ, թէ՛ րիսական մտածելակերպով տարուելով, հակառակ եզրակացութեան հասան»:

Ինչու՞ անբաղձալի է:

Պահ մը ենթադրենք, թէ բնական տեսակէտէ կարելի է մարդկային ընկերութիւնը զանդուածի մը վերածելը: Հիմա հարցնենք, ատիկա օգտակար է, բանակար՞ն է:

Ազգայնականութեան տուած պատասխանը դարձեալ ժխտական է: Ըստ անոր, այդ տեսակ ձուլում մը պիտի նշանակեր մարդկային յառաջդիմութեան թեւերը կտրել: Շատ ճշդօրէն դիտել կուտայ Մահան իր կարեւոր մէկ երկին մէջ, թէ «Եթէ կըրնաս վերցուր ազդերու միջեւ գոյութիւն ունեցող սպերկակերպի տարբերութիւնները, որոնցմէ ծնունդ կ'աննէ մրցումը, եւ տե՛ս Ի՞նչ կ'ըլլայ արդիւնքը: Արդիւնքը այն կ'ըլլայ որ քաղաքակրթութիւնը կը կասի, կորսնցնելով իր կենսաուժը»:

Ոմանք դուցէ ըսեն, երբ ազգութիւնները վերնան, մրցումը չպիտի դադրի: Հատուածական մրցումին՝ ընդհանուր, մարդկային ընկերութեան բարելաման մրցումը պիտի յաջորդէ:

Այդ առարկութեան կը պատասխանենք, անհատին միտքը մարդկային ընկերութիւն ըսելով ա՛յն թանձրացեալ գաղափարը չի կազմեր, ինչ որ ազգութիւն ըսելով կը կազմէ:

Հոգեբանութիւնը կը հաստատէ, թէ գիտակից ու իրապաշտ մարդիկ աւելի կը սիրեն թանձրացեալ բաներ հետապնդել, քան վերացեալ: Ուստի, որպէս

զի մրցումը մրցում մնայ, ու իր դերը կատարէ, պէտք է ազգութիւնները գոյութիւն ունենան:

Անցողակի կերպով ըսեմ, ազգայնականութիւնը մրցումը իր վատ տեսակէն չի հասկնար: Անիկա մըրցում ըսելով կը հասկնայ բարոյական տեսակ մը մղիչ ուժ, որ քանդող ըլլալէ աւելի շինարար է, եւ որուն մասին յետոյ պիտի ծանրանանք:

Բայց խնդիր մը կը ներկայանայ մեր առջեւ, թէ ըստ ազգայնականութեան, ազգութիւն չինող ազգակները որո՞նք են, եւ անիկա ազգ, ազգութիւն ըսելով ի՞նչ կը հասկնայ, որ անոնց անձեռնմխելիութեան պաշտպան կ'ուզէ ըլլալ: Այս հարցերը պէտք է վեր առնենք եւ ծեծենք զանոնք, ոչ միայն պարզ ազգայնականութեան հետ սերտ առնչութիւն ունենալուն համար, այլ որպէսզի, ազգութեան մասին յստակ ու բանական դադարիար մը կազմենք, եւ բնազդային ու բառական ըմբռնում մը չունենալով, ազգային զարգացումի ու վերաշինութեան գործին հանդէպ թեթեւ կերպով չի վերաբերուինք: Արդարացիօրէն կը մատնանչէ Մ. Ժուրտէրն, «Իրաւ, ազգեր անհատներու նման կը մեծնան յաճախ առանց դիտնայլու թէ, ի՞նչ են իրենք եւ ինչու՞ համար կը մեծնան, սակայն եւ այնպէս, այն ազգերը որ այդ ինչուններուն պատասխանած են, անոնք աւելի արագ ու աւելի զօրաւոր կերպով աճած են»:

Ազգութեան հարցը շատ լուրջ հարց մըն է, թէ եւ կեղեկէն դատելով շատ դիւրին: Զայն լուծելու համար երեք վեհաժողովներ գումարուած են— Վիէննայի մէջ 1814-ին, Փարիզի մէջ 1856-ին եւ Պէրլինի

մէջ 1878-ին— սակայն անոնցմէ եւ ո'չ մին իրապէս յաջողած է լուծել: Այդ ժողովները ազգ նկատած են ա'յնպիսի պետութիւններ, որոնք ազգ ըլլալու համար անքէն բոլորովին զուրկ են: Միւս կողմէն ազգ համարած չեն ժողովուրդներ, որոնք ազգ ըլլալու ամէն արժանիք կը կրեն իրենց վրայ:

Թողունք այդ վէրքերը, եւ անդրադառնանք մեր նիւթին: Ազգութիւն չինող ազգակները որո՞նք են: Ի՞նչ է ազգութիւնը:

Յե՞ղը: Այո, բայց ոչ իբրեւ կարեւոր ազգակ մը: Ճիշդ է, անիկա ազգութիւն չինող ազգակ մըն է, բայց եւ այնպէս, այսօր աշխարհի վրայ չիկայ ազգ մը, որ ցեղային տեսակէտէ խառն եղած չըլլայ: Նոյնպէս, ներկայիս գոյութիւն չունի այն տեսակ ցեղ մը, ըլլայ ան տեւտոն, սլաւ, մոնղոլ եւ այլն, որ իր բաղկացուցիչ մասերը միեւնոյն ազգութեան մէջ ամփոփ ըլլայ: Այսօր ազգ կը համարուին բոլոր ա'յն ժողովուրդները, որոնք իրենց մէջ զանազան ցեղեր ունենալով հանդերձ, այդ ցեղային տարբերութիւնները չափաւորած են:

Լեզու՞ն: Տարակոյս չիկայ, լեզուն իր հսկայ դերը ունի ազգութիւն չինելու գործին մէջ: Նոյնիսկ եթէ ընդունինք, թէ ազգութիւն ըսելով կը հասկնանք մարդկանց խմբաւորում մը, որուն անհատները տեսակ մը խորհեւակերպի նոյնութիւն ունին— քանզի յաճախ լեզուին որակը կը մատնանչէ նաեւ խորհեւակերպի տեսակը— ու իբր նմոյշ մէջ բերենք Գերմանիոյ արեււն. կողմը բնակող ժողովուրդները որոնք ցեղով սլաւ ըլլալով մէկտեղ, այսօր ինքզինքնին Գերմանա-

ցի կը նկատեն անոր համար, որ ժԲրդ. դարուն տեւտոն բռնակալներ յաղթեցին այդ ժողովուրդներուն ու բռնութեամբ իրենց լեզուն գործածել տուին անոնց, տակաւին կը պնդենք, թէ հասարակաց լեզուն ալ ազգութիւնը բնորոշող միակ ազդակը չէ: Սպաններէնը կը տիրապետէ Կեդրոնական եւ Հարաւային Ամերիկայի մէջ, սակայն այդ տեղերը բնակողները ազգութիւնով Սպանիացի չեն: Միացեալ Նահանգները անգլիերէն լեզուն կը գործածէ, բայց անիկա ալ ազգութիւնով Անգլիացի չէ: Միւս կողմէն Չուիցերիացիները ազգ ըլլալով մէկտեղ, իրենց սեփական լեզուն չունին:

Կրօնքը, յարանուանութիւնը: Դարձեալ այո բայց գլխաւոր ազդակներ չեն անոնք ալ: Կրօնքն ու յարանուանութիւնը իբրեւ ազգութիւն չինող ազդակներ, վաղուց արդէն կորսնցուցած են իրենց ազդեցութիւնը, եւ կրօնական հողի վրայ քաղաքական խարխսի ձգելը կարեւորութենէ զուրկ նըկատուած է ներկայիս: Իրաւ է, կրօնքը եւ յարանուանութիւնը ազգութեան ուսնացումին, ինչպէս նաեւ յետամնացութեան մէջ բաժին ունին: Օրինակի համար, յարանուանական տարբերութիւնն էր ամէն բանէ աւելի պատճառը, որ Պելճիքացիները ու Հոլանտացիները միանալով մէկ զօրաւոր ու մեծ ազգ մը չեղան: Դարձեալ յարանուանական բաժանումը արդելք եղաւ, որպէսզի Իրլանտացիները, Լեհերը եւ Հայերը ազգային զօրաւոր հաւաքական շարժում մը չի կրնան ստեղծել: Հոս տեղն է ըսելու ձէյմս Պրայսի հետ, թէ մանաւանդ յետամնաց ժողովուրդներու,

ինչպէս արեւելքի մէջ, կրօնական ու ծիսական ազդեցութիւններն էին ու են պատուար հանդիսացողները որպէսզի, հոն բնակող ազգեր չի կրնան զիրար կլլել: Այսուամենայնիւ, քանի որ խնդիրը ընդհանուր կերպով նկատի կ'առնենք, պէտք է խոստովանինք, թէ կրօնքը, յարանուանութիւնն ալ, իրենց կարգին ազգութիւնը բնորոշող միակ ազդակները, պայմանը չեն: Գերման ժողովուրդը մօտաւորապէս կէս առ կէս բողոքական եւ կաթոլիկ ըլլալով հանդերձ, այսօր անոնք ամենքն ալ Գերմանացի են ազգութիւնով: Նոյնը ճշմարիտ է Եւրոպայի ու Ամերիկայի միւս ազգերուն համար ալ: Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ, բաւական է որ քաղաքացի ըլլալ վաւաքողներ բարոյական բաւական նոյնամասն ըմբռնումներ ունենան: Ատկէ աւելին անոնք չեն պահանջեր:

Հապա որօնք եւ ազգութիւնը բնորոշող կարեւոր, ընդհանուր ազդակները, որոնցմով կը կազմուի ազգ մը:

Տք. Հօլանտ Բօս «Ազգութիւնը Նորագոյն Պատմութեան մէջ» խորագրով իր երկին մէջ, «Ի՞նչ է ազգութիւնը եւ ի՞նչ ազդակներով կը կազմուի» հարցումներուն հետեւեալ ձևով կը պատասխանէ. «Մարդոց խմբաւորում մըն է լեզուական, ցեղային, կրօնական, պատմական ու մշակոյթային եւ հայրենակցական ազդակներով կազմուած»:

Փրոֆ. Բամսէյ Մուիր «Ազգայնականութիւն եւ Միջազգայնականութիւն» վերնագրով իր գրքին մէջ, «Ի՞նչ է ազգութիւնը» հարցումին նոյնատեղակ պատասխան մը կուտայ, եւ կ'աւելցնէ. «Անիկա նոյնա-

նըման սրտերու մ'իութիւնն է, որ անդամ մը մ'իանալէ վերջ, դժուար է զայն բաժնել»ը :

Իսրայէլ Զանկուելի «Ազգութեանց Սկզբունքներ»ը վերտառութեամբ զբքոյկին մէջ կը կարդանք ժամանակակից գիտական ազգայնականներէն Մր. Արնօլտ Թօյնպիտ տեսութիւնը այս մասին թէ, «Ի՞նչ է ազգութիւնը հարց մըն է, որուն կարելի չէ այնպիսի պատասխան մը տալ որ բոլոր ազգերուն ալ յարմարի : Ինչու որ, միեւնոյն թւով ազգակիներ կրնան այս ինչ ազգին յարմարիլ իսկ ուրիշի մը ո՛չ» :

Եւ ինձ կը թուի թէ Բօս, Մուիր եւ Զանկուել Թօյնպիտ կարծիքը աչքի առջեւ ունենալով հանդերձ, կ'ընդունին նաեւ ազգութիւնը յատկորոշող հասարակաց ընդհանուր ազգակիներ ալ, որ երբ ազգութիւն չինող ազգակիներու վրայ կը խօսին, ամենէն աւելի կը ծանրանան պատմութեան, մշակոյթի եւ հայրենիքի մասին :

Ուստի վերեւ տրուած մեր հարցերուն պատասխանած կ'ըլլանք երբ ըսենք, ազգ կամ ազգութիւն ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ, մարդկանց խմբաւորում մը, որուն բաղկացուցիչ տարրերը ցեղային, կրօնական եւ լեզուական ազգակիներէն ունանցով, իսկ անպայման ըլլալով, պատմական, մշակոյթային ու հայրենակցական ազգակներու կապերով իրարու հետ միացած են :

Սա ազգի մը ձեռքէն անոր ազգային պատմութիւնը, սպաննած կ'ըլլաս զայն թէ՛ բարոյապէս եւ թէ՛ ֆիզիքապէս : Վասնզի անոր պատմութիւնը իր հերոսներուն մտածելակերպովը ու գործելակերպովը

ցոյց կուտայ այդ ազգութիւնը կազմող մասերուն, թէ ի՞նչ տեսակ առանձնատուկ մշակոյթ մը ունեցած են իրենց նախահայրերը, ու որքա՞ն հերոսական կրօններ մղած են անոնք այդ մշակոյթի պահպանման համար, որ ուրոյն ազգ ըլլալու գոյութեան իրաւունքը տուած է անոնց :

Ինչու՞ Սերպերը այսօր ազգ կը հաշուուին : Ո՛չ անոր համար, որ անոնք այսինչ կրօնքին ու ցեղին կը պատկանին, եւ կամ այսինչ լեզուն կը խօսին, ո՛չ : Այլ անոր համար, որ անոնք իրենց սրտին մէջ վառ պահած են Սթիֆըն Տիւչանի պանծալի յիշատակը, Գոսովայի տրամերգութիւնը, անր յաջորդող չորս երկար դարերու գերութեան շղթան եւ յետոյ գերութեան ազատելու համար 1804—1829-ին մղուած կրօնները : Ի՞նչպէս Զուիցերիացիները ուրոյն ազգ մը եղան, ու կը պահեն ցարդ իրենց գոյութիւնը : Դարձեալ անոր համար, որ անոնք միջին դարուն անկախութեան ու ազատութեան համար իրենց մղած կրօններով պատմութիւն մը շինեցին, եւ այսօրուայ սերունդը հպարտ կըզգայ ինքզինք այդ պատմութիւնը ունենալուն համար : Նոյնը ճշմարիտ է Միացեալ Նահանգներու եւ վերջապէս բոլոր ազգերուն համար :

Լավլի՛ Պելճիքացի մտաւորական մը, թէեւ կ'ըսէ, «Ժողովուրդի մը մտային բարեշրջութիւնը որքա՞ն յառաջանայ, այնքան ցեղային ու ազգային նեղ մտքեր անոր մէջէն կը վերնան, ու ատոնց ի փոխան ապրելակերպի լայն, համամարդկային ըմբռնումներ աւելի հիմք կը գտնեն», բայց այդ դադափարը շատ անդամ անհատներու համար ճիշդ չէ, ո՛ւր մնացեր է

ազգերու համար: Թերեւս չափով մը իրականութիւնն ըլլայ այդ միտքը խաղաղ ժամանակներու մէջ. սակայն փոթորկալից պահերու, մենք այս արտայայտուած դադափարին ճիշդ հակառակը կը տեսնենք, ինչպէս այս պատերազմը բազմաթիւ օրինակներ տրուաւ այդ մասին:

Դարձեալ, եթէ ազգ մը հասարակաց Հայրենիք չունի, ու ունենալու ալ չի բաղձար, ուշ կամ կանուխ պիտի կորսնցնէ անիկա իր ազգային պատմութիւնը, մշակոյթը, լեզուն, կրօնքը եւ ամէն բան:

Պատմագէտներէն ոմանք, ազգային յետին ու կայսերական շարժառիթներէ դրդեալ, եւ ներսէն գայլ դըրսէն դառնուկ ձեւացնելով ինքզինքնին, հայրենիքը գլխաւոր ազգակ մը չեն նկատեր, ու իբր փաստ մէջ կը բերեն Հրէայ եւ Հայ ազգերը, թէ անոնք այսօր հայրենիք չունենալով հանդերձ, իբրեւ ազգութիւն իրենց գոյութիւնը պահած են:

Անոնց այդ ըսածին կը պատասխանենք:

Ճիշդ է, Հրէաները եւ Հայերը իրենց ազգային գոյութիւնը պահած են, սակայն, ատիկա չի նշանակեր որ, ասկէ վերջն ալ անոնք պիտի կրնան պահել: Փաստ կ'ուզէք այս մասին: Քննեցէ՛ք, թէ անոնք այսօր իրենց ազգային մասնայատուկ յատկանիչները անազարտ պահած են: Կը մարմնացնե՞ն դանոնք իրենց վրայ ճիշդ այնպէս, ինչպէս որ կը մարմնացնէին իրենց նախահայրերը: Յաւ ի սիրտ կուգամ ըսել, թէ ո՛չ:

Եթէ Հայերը ու Հրէաները ցարգ ամբողջովին կուլ դացած չեն ազգերու գոյամտրոն մէջ, տա-

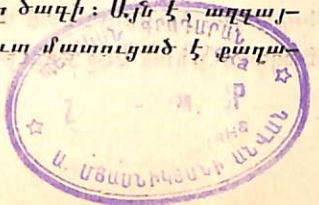
րակոյս չկայ թէ վաղը անոնք ալ պիտի երթան, եթէ այս արեւուն տակ հայրենիք մը չ'ապահովեն իրենց համար: Թէ Հայերը եւ թէ Հրէաները իրենց ազգային անկախութիւնը կորսնցնելէն ի վեր, աշխատած են ու կ'աշխատին միշտ մասնակի, անհատական ուժերով ազգային պահպանումի հօրամարտը մղել: Բան մը որ շատ անգոր է հաւաքական, կազմակերպուած ուժերու հետ բաղդատելով:

2025 B

Միեւնոյն ազգին պատկանող, բայց հասարակաց հայրենիքէն բոլորովին հեռու ապրող անհատներ, յաճախ ոչ միայն այլասեռած, հապա նաեւ հակառակորդ եղած են իրենց հարազատ ազգին: Այսպիսի օրինակներ շատ են: Օրինակ, Պիղմարք եւ Թրիշքէ ծնունդով սլաւ են: Նարոյէոն եւ Ժանտարք դարձեալ ծնունդով հարազատ Փրանսացիներ չեն: Սօսինօ՝ Իտալիոյ վարչապետը, անգլիացի մօր մը եւ հըրէայ հօր մը դաւակն է: Տիգրաէլի հրէայ մըն էր: Լօրտ Բրօմուէր դերմանական արիւն ունէր իր մէջ:

Այս մասին այլեւս երկար չի ծանրանալով ըսենք, թէ եթէ ազգութիւն չինելու եւ զայն պահպանելու տեսակէտէն երկու գլխաւոր ազգային կան, անոնցմէ մին պատմութիւնը՝ մշակոյթն է, իսկ երկրորդը հայրենիքը:

Ազգութեան մասին վերեւ տրուած բացատրութիւններէն այժմ քիչ շատ դադափար մը կազմած ըլլալով, թէ ազգայնականութիւնը ազգ ըսելով ի՞նչ կը հասկնայ, ուրիշ հարց մը կը ծագի: Այն է, ազգայնականութիւնը ի՞նչքան օգուտ մատուցած է քնդա-

քակրթութեան, երբ անոր սերմանած գաղափարները հող գտնելով աճիլ սկսած են :

Բօս իր դրքին մէջ կ'ըսէ, «Ազգայնականութեան օգտակարութեան մասին եթէ գաղափար կազմել կ'ուզէք, ասկէ մօտաւորապէս տասնեւութը դար առաջ Հռովմէական կայսրութեան տակ, ու այդ թուականէն մօտաւորապէս ութը դար վերջ պատական դերիշխանութեան ներքեւ ճգմուող Եւրոպայի քառաս-յին վիճակը աչքի առջեւ ունեցէք: Ի՞նչ էր այդ ատենուայ բնորոշիչ ոգին. միակերպութիւն եւ տիեզերակալութիւն: Բայց երբ ԺԳ. դարուն ազգայնականութեան հրաբխային ուժը պոռթկալով Եւրոպայի միագոյն պատարը դունազեղ քարտէսի մը վերածեց, երեւան բերելով Անգլիա մը ու յետոյ հետզհետէ Ֆրանսա մը, Սպանիա մը, Փորթուգալ մը, ու ԺԹ. դարուն — այն դարուն, որուն մէջ Պայրըն ներբող-ներ շուայեց Լեհաստանի, ու մեռաւ Յունաստանի սիրոյն համար, Սուինպըրն երկար դրեց Իտալիոյ մասին ու իր «Արչալոյսի Երգեր»ը նուիրեց Մացինիի, Թէնիսըն Մօնթէնէկրոյի ազատութեան խորանը համբուրեց ու ճորճ էլիբրթ անխոնջ կերպով Սիոնիստական շարժման քաջալեր հանդիսացաւ — ազգայնական շարժումը ազգային միութիւն ու անկախութիւն տուաւ Գերմանիոյ, Իտալիոյ, Պելճիքայի եւ Պալքանեան ազգերուն յաջորդաբար, այն ժամանակ Եւրոպայի քաղաքակրթութեան ոգին հիմնովին փոխուեցաւ: Այս վերջի ժամանակաշրջանը յատկորոշող նոր ոգին էր միութեան մէջ զանազանութիւն եւ զանազանութեան մէջ միութիւն: Ոգի մը, որ իսկապէս

բոլոր յառաջդիմութիւններու կորիզը կը կազմէ: Ազգութիւններու զանազանաւորում, ընկերա-քաղաքական ըմբռնումներու ներդաշնակութեամբ: Եւրոպական քաղաքակրթութեան աճման ու զօրացման զադանիքը այս ոգին եղած է, ու Եւրոպա իր յառաջդիմութիւնը անոր կը պարտի»:

Թէպէտեւ ազգայնականութիւնը առաւել կամ նուազ չափով միշտ յաղթականօրէն իր գնացքը շարունակած է, սակայն պատմութիւնը մեզի կը սորվեցնէ թէ դաշաւոր երեք հոսանքներ, շարունակ արգելք հանդիսացած են անոր: Այդ երեք հոսանքներն են. Ա. աշխարհակալներ, Բ. կղերականներ, մանաւանդ պատականներ եւ Գ. Համաշխարհաքաղաքացիներ:

Աշխարհակալները կամ կայսերականները (Imperialist) կը հակառակին ազգայնականութեան անոր համար, որ լաւ ըմբռնած էին եւ ենտակալութէ անոր յաղթութիւնը իրենց պարտութիւնը կը նշանակէ: Ազգերու առանձին գոյութիւն պահելը աշխարհակալներու գոյութիւն չունենալը ըսել է:

Կղերականները հաշտ աչքով չեն նայիր ազգայնականութեան, որովհետեւ, անոնք կը մտածեն, երբ ազգեր գոյութիւն ունենան, այն ժամանակ կրնայ ըլլալ այդ ազգերը իրենց ազդութիւնը կրօնքէն, եկեղեցիէն աւելի սիրեն, ու օր մը, եթէ հարկը պահանջէ — ինչպէս պատմութիւնը այս մասին եւս օրինակներ կուտայ մեզի — հայրենիքի սիրոյն համար եկեղեցիին դէմ ձեռք բարձրացնեն:

Մասնաւորելով մեր խօսքը պատականութեան մասին — որուն ներկայացուցիչը այս օրերս դարձեալ

գործի վրայ է— անիկա կը մտածէր թէ՛ եթէ նոյնիսկ այդ տարբեր տարբեր ազգութիւնները իրեն դէմ չընդ վըզին այ, «Նս Անդլիացի եմ,» «Դուն Ֆրանսացի ես» ի ոզին մտնելով անոնց մէջ կռիւի դուռ պիտի բացուի : Ու այդ կռիւը արդեւք պիտի ըլլայ, իրեն «մէկ հօտ եւ մէկ հովիւ» ի քաղաքականութիւնը գործադրելուն :

Խաչակիրներու պատերազմներուն վրայ պապականութեան կողմէ մասնաւոր ուշադրութիւն դառցրուելուն գլխաւոր պատճառը այն էր, որ պապականութիւնը կ'ուզէր այդպէսով այդ ատենները Եւրոպայի մէջ հետզհետէ գոյութիւն առնող ու զօրացող ազգերուն միտքը փոխանակ ազգային խնդիրներով զբաղեցնելու, կրօնական խնդիրներով զբաղեցնել :

Ազգութեան հարցի մասին պապականութեան որդեգրած քաղաքականութիւնը հետեւեալն էր : «Դուն Հռովմէական կայսրութենէն դատ ուրիշ ազգութեան, եւ Հռովմէն դուրս տարբեր հայրենիքի պէտք չունիս» :

Ըստ Սբ. Օգոստինոսի, «Կաթողիկ եկեղեցին իր ծոցին մէջ կ'ընդունի աշխարհի վրայ գտնուող բոլոր մարդիկը, առանց խտրութեան» : Պապականութիւնը ա՛յնքան հակառակ է ազգային անհատականութեան, որքա՛ն անձնական անհատականութեան : Կաթողիկոսութեան կրօնա-քաղաքական դաւանանքը «տիեզերական եկեղեցի եւ տիեզերական կայսրութիւն», ու անոր պատգամը այս մասին՝ «կամ ձուլուէ՛ զանգըռուածին մէջ, եւ կամ թէ ո՛չ, կորսուի՛ր» էր :

Պապականութիւնը բունիսկ Իտալիոյ ազգային

անկախութեան հակառակած է, ալ ո՛ւր մնացեր է որ ուրիշ ազգերու անկախութեան հաշտ աչքով պիտի նայի :

1847-ին երբ Կարլպալտի կը վերադառնայ Հարաւային Ամերիկայէն, իզո՛ւր կ'ազատէ Պիոս Թրդ. Պապուն, որպէսզի կամաւորական շարժում ստեղծելու գործին մէջ անուղղակիօրէն օգնէ իրեն : Պապականութիւնը մինչեւ վերջ հակառակեցաւ որպէսզի Հռովմը իտալական իշխանութեան մէկ մասը կազմէ : Միայն Ֆրանքո-Գերման պատերազմէն անմիջապէս վերջն էր, որ Վիքթոր էմմանուէլ Բ-ը կացութենէն օգտուելով, 60.000 զօրքով Հռովմի վրայ քայեց, ու կարճ ընդհարումէ մը յետոյ յաղթութիւնը շահելով Հռովմը Իտալիոյ մայրաքաղաքը հռչակեց :

Համաշխարհաքաղաքացիները եւ կամ միջազգայնականները՝ որոնք այսօր ընկերվարական ու անիշխանական անուններով կը ճանչցուին, թէեւ առաջին անգամ տնտեսական հարցով ուղեցին զբաղելի, բայց յետոյ, երբ ընկերվարական Մարքսիստները միացան Պաքունինի անիշխանական խմբակին հետ, ու այդպէսով անիշխանական—ընկերվարական խտնուրդ մը երեւան բերին, այլեւս անոնք ինքզինքնին զօրացած նկատելով, սկսան տնտեսականի նեղ սահմաններէն դուրս դալ, եւ քաղաքական հարցերու եւս միջամուխ ըլլալ : Անոնցմէ առաջ Սէն—Սիմոն որքան որ անձնապէս ըսած էր «Բոլոր մարդիկ իրարու եղբայր են», բայց միութենականները ուղեցին անոր ըսածը կազմակերպեալ փրօվականտով գործնականացնել : Միութեան այդ թուականէն յետո՛ւ

տոյ տակաւին մինչեւ այսօր, «Ազգերը, հայրենիքները բառեր ըլլալէ աւելի ուրիշ բան չեն», «Ազգայնականութիւնը փտախտ մըն է, թող կորն չի' անիկա», «Մեր Հայրենիքը ամէն տեղ է» ի նման ասացուածքներ հասարակ դարձան:

Ընկերվարականներ ու անիշխանականներ յաճախ առանց ազգայնականութեան ինչ ըլլալը հասկցած ըլլալու, կը քննադատէին դայն, ու կը քննադատեն ալ այսօր:

Անոնցմէ ոմանք ազգայնականութիւնը կը նոյնացնեն զինուորապետականութեան (Militarism), ոմանք առևտրապետականութեան (Commercialism) և ոմանք ալ ցեղայնականութեան (Racialism) հետ:

Իրական ազգայնականութիւնը սակայն, ո՛չ զինուորապետականութիւն է, ո՛չ առևտրապետականութիւն եւ ո՛չ ալ ցեղայնականութիւն: Գանդի մինչ զինուորապետականութիւնը կ'ուզէ որ միայն մէ'կ զօրաւոր ազգ մը տիրապետէ աշխարհին, ու յարձակողական ուժի կը ձգտի, ազգայնականութիւնը չընդունի մէկ ազգի մը գոյութիւն ունենալը, առարկելով թէ, ինչպէս չկայ անհատ մը, մարդկային բոլոր առաքինութիւնները իր վրայ մարմնացնող, անանկ ալ չիկայ ազգ մը, որ ազգային ամեն առաքինութեանց տէր եղած ըլլալով, միայն ինք գոյութեան իրաւունք ստանայ: Միւս կողմէն ան միայն պաշտպանողական ուժի կողմնակից է: Մինչ առևտրապետականութիւնը դադթականութիւն աւելցնելով դրամ գիղելու կը հաւատայ, ազգայնականութիւնը դրամը իբր միջոց կ'ընդունի եւ ո՛չ թէ իբր նպատակ,

ու ազգերու աղատ գոյութեան արժէք կուտայ: Մինչ ցեղայնականութիւնը միայն ցեղային ազդեցութիւններու արժէք կ'ընծայէ, ազգայնականութիւնը այդ կարծիքին համամիտ չըլլալով պատմական, մշակոյթային զարգացման աւելի կարեւորութիւն կուտայ:

Ճիշդ է, ինչպէս ուրիշ ատեններ, մանաւանդ վերջին մէկ դարու ընթացքին, եւրոպական ազգերու հետապնդած քաղաքականութիւններուն մէջ, վերոյիշեալ երեք ընկերա-քաղաքական տեսակէտներն ալ իրենց մասնաւոր վատ դերը խաղացած են: Բայց ատկէ պէտք չէ հետեւցնել, թէ ազգայնականութիւնը անոնց հետ նոյնն է: Ազգայնականութիւնը իր կրցած չափովը կ'աշխատի, այդ վատ ազդեցութիւնները ո՛չ միայն Եւրոպայէն, այլ եթէ կարելի է աշխարհի երեսէն վերցունել:

Այսպէս, ազգայնականութիւնը մինչ մէկ կողմէն կ'ընդունի թէ, ազգութիւններ իրենց գոյութիւնը պահելու են, միւս կողմէն զօրաւոր կերպով կը հաւատայ որ, պէտք չէ' անոնք բոլորովին սանձարձակ ձգուին: Անիկա համամիտ է որ, աշխարհի խաղաղութիւնը ու յառաջդիմութիւնը պահելու համար եթէ կարելի է բոլոր ազգերէն, իսկ եթէ կարելի չէ ատիկա, դէթ բառին բովանդակ առումովը քաղաքակրթեալ ազգերէն— այսինքն այն ազգերէն, որոնք առնուազն սահմանադրական եւ կամ ուսմակավարական կառավարութիւն մը ունին—միացեալ բարձրագոյն ատեան մը կազմուի, ու անիկա առանց ազգամիջեան դործերու միջամուխ ըլլալու, միջազգային դործերը վարէ, եւ չի թողու, որ ազգ մը ուրիշ ազգի մը ար-

դար իրաւունքները ոտնահարէ : Մէկ խօսքով կ'ուզէ ստեղծել տեսակ մը Աշխարհի Միացեալ — Նահանգներ :

Այսօր երբ կը քննենք Միացեալ Նահանգներու յառաջդիմութեան գլխաւոր սլառճառը, անոր կառավարական ձեւին մէջ կը գտնենք : Այդ նահանգները մինչ մէկ կողմէն լայն չափով տեղական ինքնավարութիւն ունենալով, բարոյական մրցմամբ զիրար գերազանցել կ'աշխատին, միւս կողմէն, անոնց հասարակաց, կեդրոնական կառավարութիւնը արդեւք կ'ըլլայ, որ անոնք իրարու շահեր ոտքի տակ տան :

Նոյնը կարելի է որոշ չափով կիրարկել աշխարհի մէջ, եթէ ազգեր քիչ մը բարեացակամութիւն ցոյց տան : Եւ այդ տեսակ դաշնակցութիւն մը կազմելու տեսակէտէն, ազգերու դոյութիւնը բնաւ արդեւք մը չէ : Այդպիսի միութիւն մը կազմելու զազափարը յղացողները, ըլլայ ան Կրօթիւքս, Սուսըրզ, Սրֆիլըր եւ Քանդ իրենց ծրագիրներուն մէջ ազգութիւններու զազափարին դէմ չեն արտայայտուիր երբէ'ք :

Ազգայնականութիւնը թէեւ սկզբունքով կ'ընդունի ազգերու անշատ դոյութիւնը, սակայն անոնց ի՞նչ կերպով դոյութիւն ունենալու մասին բոլոր ազգայնականները նոյնակերպ չեն մտածեր, ինչպէս այսօր ընկերվարականները սկզբունքով ընդունելով հանդերձ, թէ անհատական սեփականութիւնը պէտք է վերցուի, ամենքն ալ իրարու համամիտ չեն սպառազայ հասարակաց սեփականութեան ի՞նչ ձեւ ստանալու մասին :

Ազգայնական երեք գլխաւոր դպրոցներ կան, որոնք յաջորդաբար խորհրդածութեան նիւթ պիտի ընենք :

ԻՏԱԼԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ

Երբ Իտալական դպրոց կ'ըսենք, հասկնալու չենք, թէ այդ դպրոցին յատուկ մտածելակերպը միա՛յն Իտալացիներ ունեցած են ու ունին : Հասկա, այդ զաղափարները առաջին անգամ Իտալիայէն ծագում առած, ու բազմատարար աւելի Իտալիոյ մէջ մուտք գտած են անոնց սերմերը : Նոյնը ճշմարիտ է միւս դպրոցներուն համար ալ :

Անդրադառնալով այժմ մեր յառաջադրած նիւթին, ըսեմ թէ, Իտալական դպրոցի ընդհանուր տեսակէտը, համառօտ կերպով կարելի է հետեւեալ ձեւով բացատրել : Ազգութիւնը ազգութեան, եւ ազգութիւնները ազգութեանց սիրոյն համար պէտք է իրենց անջատ գոյութիւնը պահեն :

Վերեւ յիշուած տեսակէտը ամենէն աւելի պաշտպանող երկու կարկառուն դէմքեր մեր աչքին առջեւ կուգան : Այդ դէմքերէն մին է Մաքիավէլլի, իսկ երկրորդը Ժօզէֆ Մացինին :

Վեր անենք նախ Մաքիավելլին : Ի՞նչ է ին այդ ժամանակուայ ազգեցութիւնները, որոցմով ան սը-

նաւ, եւ որոնք պատճառ եղան, որ նոր դադարներ
հրատարակ դրուին անոր կողմէ :

Մաքիավելի ծնած է 1469 ին, եւ մեռած է
1527 ին Ֆլորանսի մէջ :

Տասնեւկէցերորդ դարու առաջին քառորդին,
այսինքն այն ժամանակ, երբ Մաքիավելի հասարակ-
ական դործով կըղբաղէր, ժամանակի ողին «գա'րձ
դէպի միապետութիւն» էր : Այդ միջոցին, Եւրոպայի
մեծ պետութիւնները միապետական դրութեամբ կը
կառավարուէին : Օրինակի համար Հէնրի էրդ. Անգ-
լիոյ, Լուի ժԱրդ., Կարոլոս Ըրդ. եւ Լուի ժԲրդ.
Ֆրանսայի իսկ Ֆերտինանտ Սպանիոյ մէջ կը տիրա-
պետէին : Գարուն ողին կրնանք ըսել անհատապաշ-
տութիւնն էր, որ ցցուն կերպով երեւան կուղար Մա-
քիավելիի գրութիւններուն մէջ :

Ասոր հետ մէկտեղ, Մաքիավելի կը նշմարէր
ազգայնականութեան եւս հետզհետէ յաղթանակելը :
Այսպէս, այն հին երազը, թէ բոլոր քրիստոնեայ ժո-
ղովուրդները մէկ կայսրութեան մը հովանաւորու-
թիւնը պէտք է վայելեն օղը ցնդած, ու ասոր ի փո-
խան, տարբեր տարբեր ազգութիւններու դատորո-
շումը զօրաւոր հանդամանք մը ստացած էր : Բայց եւ
այնպէս, այս բոլորին մէջ, ամենէն աւելի դանդաղ
չարժողը Իտալիան էր : Երեք դարի չափ, Իտալիան
քաղաք—պետութիւններու (City — State) կեանք
մը բոլորեց : ԺՋրդ. դարու սկիզբները անիկա հինգ
գլխաւոր բաժանմունքներու վերածուեցաւ. Նաբօլիի
իշխանութիւն, Հռոմէական եկեղեցւոյ երկրամաս,
Միլանի դքսութիւն եւ Վենետիկի ու Ֆլորանսի հան-

րապետութիւններ : Մաքիավելի կը բաղձար, որ այս
վերեւ յիշուած հինգ բաժանմունքները մէկի վերած-
ուին ու Իտալիան ալ Ֆրանսայի եւ Սպանիոյ նման,
մեծ պետութիւն մը ըլլայ : Անիկա կը հաւատար ինչ-
պէս իր The Prince վերնագրով հատորին մէջ կ'ըսէ,
թէ զօրաւոր անհատականութիւն եւ ուժեղ կամք ու-
նեցող միայն մէկ իշխան, կրնար իր այդ քաղաքա-
կան փափաքին դոհացում տալ, եթէ անոր միտքը
պէտք եղած չափով պատրաստէր :

Ի՞նչ դադարներ մէջտեղ դրաւ ան, իր այդ
նպատակը յաջողցնելու համար :

«Իշխանը պէտք է թէ' առիւծ ըլլայ եւ թէ' աղ-
ուէս. քանզի, միայն առիւծ ըլլալը բաւական չէ այս
աշխարհին մէջ :»

«Իշխանը պէտք է հաւատարիմ, ուղղամիտ, կը-
րծնասէր ըլլայ : Բայց նոյն ատեն, անիկա ինքզինք
այնպէս մը պատրաստելու է, որ երբ ազգութեան
պահպանումին ու վերականգնումին սիրոյն համար
ստիպուի անտեսել վերեւ յիշուածները, ամենայն
սիրով յանձն առնէ ընել ատիկա, առանց հետեւանքը
նկատի առնելու» :

«Երբ մէկու մը հայրենիքը վտանգի մէջ է, մարդ
ընաւ նկատի առնելու չէ արդարը ու անարդարը, բա-
րին եւ չարը կամ պատուաւորը ու անպատիւը :»

Ասիկա ուրիշ բան ըսել չէ, եթէ ո'չ, ազգութիւնը
պէտք է ազգութեան սիրոյն համար գոյութիւն ունե-
նայ :

* * *

Իտալիոյ ազգային վերածնութեան շարժումը կսկսի մօտաւորապէս 1815-ին : Այդ շարժումը պատ-
րաստելու գործին մէջ որքան ալ առաւել կամ նուազ
չափով դեր խաղացած են Մաքեավելլի, Կէօպէրթի,
Պալպ եւ Քալուր, սակայն ամենէն աւելի այդ շար-
ժումին հոգի ու կեանք տուողը եղած է Ժօզէֆ Մա-
ցինի :

Անոր մասին խօսելէ առաջ, պզտիկ գաղափար մը
տանք, թէ Ինչպէս այդ շարժումը ծայր տալ սկսաւ :

Վերածնութեան թուականի պահուն Իտալիա
արտաքնապէս Աւստրիոյ գերիշխանութեան տակ էր,
իսկ ներքնապէս պառակտուած վիճակ մը ունէր :

Պզտիկ կազմակերպութիւններ նկատի չառնելով,
այդ միջոցին կարեւոր երեք քաղաքական հոսանքներ
գոյութիւն ունէին Իտալիոյ մէջ : Ա. անոնք, որոնք
պապական գերիշխանութիւնը կ'ուզէին : Բ. անոնք,
որոնք Սալօի տան կողմնակիցներ էին : Գ. Անոնք,
որոնք հաւասարապէս հակառակ ըլլալով թէ պապա-
կան գերիշխանութեան եւ թէ միապետութեան, կը
բաղձային հանրապետական Իտալիա մը ձեռք բերել :

Պապականութեան կողմնակիցները անտեսելով,
թէ Ինչպէս այդ պապերը «մէկ հօտ եւ մէկ հովիւ»ի
քաղաքականութեամբ Իտալիոյ մէջ ազգասիրու-
թեան, եւ հտեւարար ազգային անկախութեան կայծը
մարած էին, շարունակ կը պնդէին, թէ պապերը մեծ
դեր խաղացած են Իտալացի ժողովուրդը ալլաւս-

ուսմէ հետի պահելու գործին մէջ, թէ, Ինչպէս
1510-ին Յուլիոս Բ. համազումար մը կազմած էր օ-
տարականները Իտալիայէն դուրս քշելու համար ելն :
Սոյն հոսանքին գլխաւոր առաջնորդը եղած է Կէօ-
պէրթի, որուն «Իտալիոյ Բարոյական եւ Քաղաքա-
կան Գերակշռութիւնը» վերնագրով գիրքը մեծ ազ-
դեցութիւն ձգած է :

Երկրորդ փարթիին հետեւողները գլխաւորաբար
կեդրոնացած էին Թուրինի մէջ, եւ ամէն գնով կը
հակառակէին պապական գերիշխանութեան, առար-
կելով, պապերը միշտ յետադիմական քաղաքականու-
թեան հետեւած են ու իրր փաստ կը մատնանշէին որ,
երկրին քաղաքական դէկը պապերուն ձեռք եղած
միջոցին, ժողովուրդին 100էն տասը միայն հասարակ
գրել կարգալ գիտեր : Վերջապէս ասոնք կը հաւա-
տային թէ, իրենց Սալօ կայսերական տունը, որ ըստ
աւանդութեան այնքան քաջ ու հայրենասէր եղած էր
անցելոյն մէջ, միակ առաջնորդն էր : Պէտք է կըսէին
այդ տան մնացորդները այժմ պայքարը վերսկսին,
պայմանաւ որ, ժողովուրդը եւս իր կարգին անոնց
կողքին կենայ :

Երրորդ փարթիին առաջնորդն էր Մացինի որ
ծնած էր ձեռնովայի մէջ 1805-ին : Անիկա իր քաղա-
քական գիտակցութիւնը ստացաւ Վաթերլօի ճակա-
տամարտէն ետք, երբ Իտալիան բաժնուելով գերու-
թեան շղթայ կրեց :

Ծայր աստիճան զգայնոտ անձնաւորութիւն մըն
էր ան, եւ շարունակ կ'ատէր թաղաւորները ու դուք-
սերը, որոնք անդամահատած էին իր հայրենիքը ու

սպաննած իր հայրենակիցները : Ահա թէ ի՞նչ կը գը-
րէր ան 1831-ին :

«Այս իշխաններուն ու թագաւորներուն մէջ չի-
կայ մէկը, որ առանց իր հպատակներուն արիւնին
գնովը Աւստրիոյ հետ դաշինք կնքած ըլլայ : Ո՛չ ալ
մէկը դարձեալ, որուն անցեալ կեանքը իր եւ իր ժո-
ղովուրդին միջեւ սպաննէջ մը բարձրացուցած չըլ-
լայ» :

Մացինիի ինչ կրօնական դաւանանք ունենալը
թէեւ յայտնի չէ, որովհետեւ, ան իր գրած անձնա-
կան նամակներէն մէկուն մէջ որոշապէս կ'ըսէ թէ,
ինք դոյութիւն ունեցող կրօնական դաւանանքներուն
եւ ոչ մէկուն կը հաւատայ, այսուամենայնիւ, եթէ
ուներ ալ, պատկանութիւնը չի հարուածեց ա'յնքան
կրօնական տեսակէտէ, որքան քաղաքական :

Անիկա սահմանադիր միապետականներուն ալ
հակառակ ըլլալով, 1831-ի աշունը երբ Մարսիլիա
կը գտնուէր իրրեւ արտօրական, Հանրապետական
կուսակցութիւն մը կազմակերպեց Երիտասարդ Ի-
տալիա անուամբ :

Իր յոյսը կտրելով Ֆրանսայէն ու Անգլիայէն, Մա-
ցինի ապաւինած էր միայն Իտալացի երիտասարդ-
ներուն, որոնց զօրաւոր կոչ կընէր, որպէսզի կազ-
մակերպուին ու ապագայ հանրապետական Իտալիոյ
գրօշակալիւրը ըլլան :

Անիկա իր ըրած առաջին կոչին մէջ կը բացատ-
րէր, թէ ի՞նչ կը հասկնայ ինք ազգ, մանաւանդ ի-
տալական ազգ ըսելով : «Իտալական ազգ ըսելով կը
հասկնամ» կ'ըսէր «այն բոլոր իտալացիները, որոնք

հասարակաց կապով մը իրարու կապուած են ու միեւ-
նոյն օրէնքներովը կը կառավարուին» : Հակառակ ա-
նոր, որ ան այնքան երկար կը ծանրանայ, թէ Իտա-
լիան իրրեւ ազգ իր հաւաքական անկախութիւնը ու-
նենալու է, բայց երբեք անոր կատարելիք մասնաւոր
առաքելութեան մասին բան մը չըսեր :

Ըստ Մացինիի, ազգութեանց խնդրին մէջ պատ-
մական եւ քաղաքակրթական փաստերը այնքան
կշիռ չունին, որքան ժողովուրդներու տածած զգա-
ցումները : Այնպէս որ, ազգերու զոհացում տրուած
միջոցին, ամենէն աւելի պէտք է նկատի առնել, թէ
անոնց ազգային զգացումները ի՞նչ են :

Մացինի հետեւեալ կերպով կ'ուրուագծէ ապա-
գան : «Եւրոպայի հիմակուան քարտէսը պիտի փոխ-
ուի : Տառապեալ ժողովուրդներու հայրենիքները պի-
տի վերականգնին բոնակայներու աճիւններուն վրայ
եւլին » :

Ան ազգայնական մըն էր, բայց ոչ Մաքիաւելլիի
նման նեղմիտ ազգայնական մը, միայն Իտալիոյ ա-
զատագրութեան տենջացող : Ընդհակառակը, Մացի-
նի կը փախաբէր, որ Իտալիոյ հետ բոլոր տառապեալ
ժողովուրդներուն ազգային անկախութիւն տրուի :
Անոր հետեւեալ խօսքերը ուշադրութեան արժանի
են : «Ազգեր մարդկային ընկերութեան անհատներն
են : Ինչ որ ճիշդ է ազգի մը համար, նոյնը ճշմարիտ է
նաեւ միւս ազգերուն համար ալ : Ազգութիւնները
սուրբ են» :

Երիտասարդ Իտալիա կոչուող կազմակերպու-
թիւնը, կարելի է ըսել միայն մէկ մասն էր Երիտա-

սարգ Եւրոպա անուանուող կազմակերպութեան, որուն միւս մասերն էին Երիտասարգ Լեհաստան, Երիտասարգ Իրլանտա, Երիտասարգ Հունդարիա եյլն .

Ամփոփելով, կրնանք ըսել թէ, ազգութիւններու մասին, Մացինի Մաքիավէլիի տարազը, Փօրմիւլը ալ աւելի ընդարձակելով, հետեւեալ ձեւին փոխեց զայն : Ազգութիւնները ազգութեանց սիրոյն համար, պէտք է իրենց գայութիւնը պահեն :

ԳԵՐՄԱՆ ԳՊՐՈՅ

Տասնեութերորդ եւ նոյնիսկ տասնեւիներորդ դարու սկիզբները գերման կարեւոր մտաւորականներ ազգայնական ըլլալէ աւելի, միջազգայնական եւ կամ աւելի շիտակը համաշխարհաքաղաքացիական էին :

Իբր նմոյշ, մէջ բերենք այդ ատենները ապրող մտաւորականներէն ոմանց ըսածները :

«Իրապէս խղճալի ու ամօթալի բան մըն է միայն մէկ ազգի մը համար գրելը : Փիլիսոփայական միտք մը, չի կրնար այս տեսակ նեղ պատուարներու առջեւ կանգ առնել : Քանզի ամենէն մեծ ազգն ալ վերջապէս ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ, մարդկային ընկերութեան մէկ կոտորակը» :

Շիլլեր

«Հայրենիքի սէրը պարզ նախապաշարու մըն է» :

Լէսինկ

«Տեւական խաղաղութիւնը միայն պետութիւններու անկեղծ դաշնակցութեամբ կարելի է իրականացնել : Եւ ատիկա ալ ընելու համար, իւրաքանչիւր ազատ երկիր, փոխանակմիտպետով կառավարուելու, ներկայացուցչական մարմնով մը կառավարուելու է : Յետոյ հարկաւոր է որ, այդ ազատ պետութիւնները աշխարհի վրայ խաղաղութիւն ու կարգ կանոն տրելու սիրոյն համար, իրարու հետ համաձայնութեան դալով միջազգային մարմին մը երեւան բերեն, որպէսզի ան օրէնքներու պահպանումին հսկէ» :

Քանդ

«Ազգերու իրական ու բնական սահմանները անառակելիօրէն անոնց հոգեկան սահմաններն են» :

Ֆիխտ

Սակայն քիչ վերջ, երբ Գերմանիա իր «երկաթեայ վարչապետ»ի դիւանադիտական ճարտիկութեամբ 1866 ին Աւստրո—Հունգարիոյ, իսկ 1870—ին Ֆրանսայի դէմ մղած պատերազմներէն յաղթող դուրս եկաւ, ու այդպէսով ո՛չ միայն իր քաղաքական դիրքը ամուր կռուանի մը վրայ դրաւ, հապանաեւ խաղաղ ժամանակ ունենալով ճարտարարուեստի, արեւտուրի, գիտութեան, զինուորականութեան եւայլնի մէջ յառաջացաւ, գերման յաջորդ մտաւորականները, ըլլան անոնք պատմադէտներ, քաղաքագէտներ, անտեսագէտներ, փիլիսոփաներ եւ զինուորականներ այդ յաղթութեանց ու անոնց յաջորդող յառաջդիմութեանց գինիովը ա՛յնքան գինովցան, որ ալլեւս Գերմանիայէն դուրս ուրիշ ազգ չուզեցին տեսնել :

Անոնց գաղափարապաշտ փիլիսոփաներէն մին չեկըլ՝ 1830-ին հրատարակած իր «Պատմութեան Փիլիսոփայութիւն»ը հատորին մէջ կ'ըսէր թէ, «Տիեզերական ոգին (World - spirit) ատեն ատեն այս կամ այն ժողովուրդին այցելելով կ'ուժաւորէ զայն, որպէսզի այդ ժողովուրդին միջոցաւ իր նպատակը յառաջ տանի»: Այս յաջորդ մտաւորականները կարծեցին որ, իրենք քսաներորդ դարու «Աստուծոյ ընտրեալ» ժողովուրդն են, ու Աստուած իրեն շնորհները միայն Գերմաններուն տուած է, որպէսզի հիմա ալ Գերմանիոյ միջոցաւ անոր նպատակը իրագործուի: Ինչպէս միջին դարուն Արաբները, իսկ հին դարուն ալ Հրէաները այդ տեսակ տիմար գաղափար մը ունէին իրենց մասին:

Գայդրին հետեւեալ խօսքը շատ յատկանշական է: «Մենք՝ Գերմանացիներս աշխարհի աղն ենք: Գերմանիան այն կրանիդէ ժայռն է, որուն յենած, Աստուած աշխարհը բարեկարգելու իր դործը պիտի վերջացնէ»:

Եւ որպէսզի իրենց պաշտպանած թեզը, այն է, Գերմանիան ամեն ազգերէն վեր է փրոսպականս ընեն, հարկ էր որ ազգութեանց հարցի մասին «Գերմանիոյ կողմը տաչող» մասնաւոր Փօրմիւլ մը մէջտեղ քէշին: Ու անոնք առանց դժուարութեան դտան այդ Փօրմիւլը:

Ազգերու գոյութեան իրաւունքը համեմատական է անոնց ունեցած քուլթիւրի քանակին: Ուրիշ խօսքով, ազգեր ա'յնքան գոյութեան իրաւունք ունին որքան քուլթիւր:

Թէ անոնք այդ քուլթիւրի մասին միեւնոյն ըմբռնումը չունին յայտնի է անկէ, որ մէկ տեսակ չեն բացատրեր զայն:

Այսպէս, անոնցմէ ոմանք քուլթիւր ըսելով կը հասկնան քաղաքական ուժ:

Պերնհարտի կ'ըսէ. «Քարձրագոյն քուլթիւր — որ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ քաղաքական պատկառելի ուժ — ունեցող ազգ մը, որպիսին է Գերմանիան, իրաւունք ունի իրմէ ստորագաս տարբեր ազգ մը ճգմելու, եթէ հարկը պահանջէ»:

Ուրիշներ քուլթիւր ըսելով կը հասկնան ուժերը կազմակերպելու կարողութիւն:

Փրոֆ. Օսվալտ կ'ըսէ. «Կազմակերպուելու եւ կազմակերպելու կարողութիւնը որուն մենք քուլթիւր անունը կուտանք, Գերմանիոյ տրուած է միայն: Մեր թշնամիներէն Ռուսերը տակաւին կիսաքաղաքակիրթ վիճակի մը մէջ են: Յրանսացիները եւ Անգլիացիները քուլթիւրի մասին այսօր ճիշդ այն կէտին հասած են, ուր մենք էինք ասկէ մօտաւորապէս կէս դար առաջ: Հարցուցէք ինծի, թէ Գերմանիան ի՞նչ կ'ուզէ, եւ ես ձեզի պատասխանեմ: Գերմանիան կ'ուզէ Եւրոպան կազմակերպել, քանզի անիկա տակաւին կազմակերպուած չէ պէտք եղածին պէս»:

Ոմանք ալ լեզուի զտութիւն կը հասկնան:

Յիխտէ որ երբեմն միջազգայնական եւ երբեմն ազգայնական կ'արտայայտուի, ի միջի այլոց կ'ըսէ. «Գերման լեզուն որ բազդատմամբ միւս լատինական լեզուներուն ամենէն աւելի զուտ և մաքուր է, կուզայ ապացուցանել, թէ Գերման ժողովուրդը քուլթիւր

ունի: Գերմանիան ուրիշ ազգերու նայելով հոգի ու կեանք է: Ան շարունակ կռուած է ու կը կռուի ալ նիւթին, չարիքին եւ մահուան դէմ: Թող Գերմանները ինքնազիտակցութեան դաս այս մասին, այն ժամանակ անոնք աշխարհին պիտի յազթեն»:

Չորրորդ դասակարգ մը մարդիկ, քուլթիւրը ըսելով դիտութիւն, արուեստ, փիլիսոփայութիւն կը հասկնան:

Փրոֆ. Բուտուլֆ Օյքըն կ'ըսէ. «Այս պատերազմը ո՛չ միայն կարգ մը ազգերու, այլեւ զանազան քուլթիւրներու միջեւ մղուած պայքար մըն է»:

«Մենք կը կռուինք այս պատերազմին մէջ, որպէսզի մեր քուլթիւրը—այն է դիտութիւն, փիլիսոփայութիւն եւ արուեստ—պահպանենք: Գիտութեան, փիլիսոփայութեան, արուեստի մէջ այսքան յառաջացած ենք անոր համար, որ մեր հոգին դրած ենք մեր դործերուն մէջ»:

«Անոնք ա՛յնքան հարկաւոր են ինչպէս անհատի մը, նոյնպէս ազգի մը համար: Առանց անոնց կեանքը աննըպատակ կը դառնայ»:

Ալ աւելի ուրիշներ, բարոյական նկարագիր կը հասկնան:

Հէր Լօպէր կ'ըսէ. Գերման նկարագիրը ցոլացնող յատկութիւններ, որոնք մեր քուլթիւրը կը կազմեն, պատերազմէն վերջ ուրիշ ազգերու եւս օրհնութիւն պիտի ըլլան: Այդ բնաւորութիւններէն ոմանք հետեւեալներն են. հաւատարմութիւն, համեստութիւն, խղճմտութիւն, պարտականութեան դիտակցութիւն եւ ճշմարտասիրութիւն: Աշխարհ ամբողջովին

ապականած է: Կրնայ ըլլալ, բարին Աստուած Գերման ազգը իբրեւ բժիշկ դործածէ այս տառապեալ մարդկութեան համար»:

Հիմա հարցնենք, թէ իրապէս ազգայնականնե՞ր են ասոնք:

Թրիշթէ՝ գերման այդ խմբակին լիտը, իր դրած ճառերէն մէկուն մէջ կ'ըսէ, «Իրենք ազգայնականներ են, որովհետեւ սկզբունքով կ'ընդունին թէ, ազգութիւնները անհրաժեշտ են քաղաքակրթութեան յառաջացումին համար»: Միայն միւս ազգայնականներէն բաժնուելով կ'աւելցնեն, քանի որ զանազան ազգութիւններու միջեւ ստեղծուած մրցումէն ամենէն աւելի Գերմանիան օգտուեցաւ եւ քառամբակ յառաջանալով կատարելութեան դազաթնակէտին հասաւ, այլեւս գերման ազգայնականները ուրիշ ազգերու գոյութիւնը աւելորդ կը նկատեն, ու իրենց քուէները կը կեդրոնացնեն միայն ու միայն Գերման ազգին վրայ:

Իսկ թէ, կարելի՞ է որ Գերմանիան կրնայ աշխարհին տիրապետել, ու իր քուլթիւրը ներմուծելով մարդոց մէջ միանուազ մտայնութիւն մը ստեղծել: Ասոր ալ անոնք կողման պատասխանել կարելի է, որովհետեւ ըստ անոնց Գերմանիան ա՛յնքան կատարեալ է, որքան Աստուած, ու ինչպէս Աստուծոյ համար անկարելիութիւն գոյութիւն չունի, նոյնպէս ալ Գերմանիոյ համար անկարելի բան չիկայ:

Ուրիշներ եթէ այս մարդիկը իրական ազգայ-

նականներ անուանեն ալ, ինչպէս կ'ընեն, մենք դանոնք կը կոչենք Գերմանիոյ մէջ շինուած (made in Germany) ազգայնականներ :

Ն Ո Ր Գ Պ Ր Ո Յ

Այս դպրոցը Իտալական դպրոցէն կը տարբերի որովհետեւ, անոր հետ չի բաժնէր այն կարծիքը, թէ բոլոր ազգութիւնները հաւասարապէս գոյութիւն ունենալու են պարզապէս անոր համար, որ ազգ են :

Ըստ այս դպրոցին, ինչպէս անհատներ, նոյնպէս ազգեր աշխարհ չեն դար որպէսզի միայն իրենց հասակը ցոյց տան : Այլ անոնք կ'ապրին, որպէսզի իրենց կրցած չափովը շինարար գործ մը ընեն : Հետեւաբար կ'ըսեն անոնք, այն ազգերը, որոնք շինելու տեղ քանդել սորված են, եւ նոյն իսկ տակաւին չընորհրով ինքզինքնին կառավարել չեն դիտեր, պէտք չէ իրբեւ անկախ ազգութիւններ իրենց գոյութիւնը պահեն, աշխարհի բեռ ըլլան, քանզի այդ պիտի նըմաներ ըսելու թէ, ոճրագործները ու մարդասպանները պատժուելու չեն, անոնք ազատ ձգուելու են :

Իսկ Գերման դպրոցէն կը տարբերի անով, որ այս վերջինը չընդունիր թէ նախ մշակոյթի մէջ կատարելութեան գաղաթնակէտին հասնող ազգ կրնայ գոյութիւն ունենալ, եւ յետոյ թէ, եթէ նոյնիսկ ունե-

նայ ալ, մշակոյթի լոկ քանակը իրաւունք չի տար որ միայն այդ ազգը այս արեւուն տակ տիրապետէ :

Երրորդ դպրոցը կ'ըսէ, մշակոյթը բազմակողմանի է : Եւ թէեւ բոլոր ազգերն ալ բառին լայն առումովը մշակոյթ չունին, սակայն եւ այնպէս ունեցողները մէկէ աւելի են : Մին մշակոյթի այսինչ ճիւղին մէջ յառաջ գացած է, միւսը այնինչ ճիւղին մէջ : Ուստի, անհրաժեշտ է անոնց իրբեւ լրացուցիչներ, հաւասարապէս գոյութիւն ունենալը :

Թէ կան ազգեր, որոնք բնական աննպաստ պայմաններու բերմամբ պղտիկ մնացած են, եւ ո'չ թէ իրենց հաւաքական մտային եւ վարչական անկարողութեանը համար : Երբեմն պղտիկ ազգեր, մեծ ազգերէն աւելի օգուտ մատուցած են քաղաքակրթութեան : Այս տեսակ ազգերը գոյութեան իրաւունքէ զրկել խղճի դէմ է :

Դարձեալ, մշակոյթի քանակը ազգութիւններու գոյութեան իրբեւ չափանիշ նկատելէ աւելի, մշակոյթի որակը իր չափանիշ նկատելը ճշմարտութեան աւելի մօտ է, եւայլն :

Ի՞նչ է Ն. ր. Դպրոցի Փօրմիւլը, տեսակէտը ազգութիւններու հարցի մասին :

«Ազգեր գոյութեան իրաւունք ունին ա'յնքան տեւն, որքան ատեն կրնան ինքզինքնին կառավարել, ու առանց ուրիշ ազգերու իրաւունքները կոխտուելու, իրենց կրցած չափովը կը լծուին քաղաքակրթութեան հսկայ գործին :

Այս դպրոցի առաջնորդներն են Անգլիոյ մէջ Բամսէյ Մուրը՝ Մանչեսթրի Համալսարանին արդի

պատմութեան Փրոֆէսորը եւ ամենուս ծանօթ Ճէյմս Պրայս :

Միացեալ Նահանգաց մէջ Թէոտոր Րուզվելթ՝ որ ասկէ քանի մը տարի առաջ «Նոր Ազգայնականութիւն»ը անուան տակ մեծ ժողովրդական շարժում մը ստեղծեց , ու յետոյ նոյն խորագրով հատորի մը մէջ ամփոփեց իր գաղափարները :

Ֆրանսայի մէջ տաղանդաւոր հասարակագէտ Կիւսթաւ Լը Պան եւ Էմիլ Պուիսուքս՝ ժամանակակից մեծանուն փրկիստիաներէն , որոնցմէ առաջինը այս պատերազմը սկսելէն անմիջապէս վերջ իր հրատարակած «Մեծ Պատերազմին Հողերանութիւն»ը անուն հատորով յիսկ երկրորդը «Պատերազմ եւ Փիլիստիայութիւն» վերտառութեամբ երկով եկաւ շօշափելու վերոյիշեալ տեսակէտը :

Տեղի սղութեան պատճառաւ , ստիպուած ենք միայն Պուիսուքսի դրքին վերջին գլխուն մէկ մասը թարգմանաբար ներայացնել , որուն վերնագիրն է Ֆրանսական Տեսակէտը Ազգայնութեան Մասին :

«Ֆրանսական միտքը , անհատի մասին Հելլենական ու քրիստոնէական ըմբռնումը հիմք ընդունելով , 1789-ի պատմական մեծ դէպքով եկաւ յայտարարել թէ , ինչպէս որ անհատը իր իրաւունքներուն մէջ ազատ եւ հաւասար ծնած է ու պէտք է ապրի ան այնքան ատեն , որքան ժամանակ որ իրեն նմաններու իրաւունքներուն դէմ չի քաշեր , անանկ ալ , այդ նոյն միտքը , այդ նոյն տեսակէտը աւելի ընդարձակելով , Ֆրանսացիներս ազգութեան հարցին մասին հետեւեալ կերպով կը տրամաբանենք :»

«Ազգութիւնները ազատ եւ հաւասար ապրելու իրաւունքը ունին ա՛յնքան ատեն , որքան ատեն անոնք իրենցմէ դուրս գտնուող ուրիշ ազգերու իրաւունքները չեն անտեսեր» :

«Ըստ Ֆրանսական Յեղափոխութեան , իրաւունքի հիմքը ուրիշ բան չէ , եթէ ոչ անհատականութիւնը : Եւ քանի որ , ինչպէս անհատներ իրենց անձնական անհատականութիւնը ունին , այնպէս ալ ազգեր իրենց ազգային անհատականութիւնը , ուրեմն , ազգային անհատականութեան զիտակցութիւնը ունեցող ազգեր ամեն տեսակ կաշկանդումներէ զերծ ըլլալու են» :

«Ա՛րդ , հարց է թէ , ազգի մը ազգային անհատականութիւն ունենալ եւ կամ չունենալը ցոյց տուող նշան մը կա՞յ : Կայ այո , եւ ստիկա այդ ազգին մէջ գոյութիւն ունեցող այն ըմբռնումն է թէ ինք քանի որ միւս ազգերէն տարրեր պատմութիւն մը , եւ հետեւաբար ազգային ուրոյն ապրելակերպ մը , մշակոյթ մը ունի , այս արեւուն տակ իրեն որոշ տեղը ունենալու է» :

«Միջանկեալ աւելցնեմ , երբ ուրոյն ապրելակերպ կամ մշակոյթ կ'ըսենք , դէպի բարիին , դեղեցիկին եւ ճշմարիտին ձգտող ապրելակերպ մը կ'ուզինք ակնարկել ու ո՛չ թէ անոր հակառակը , որ ինչքան ալ ուրոյն ըլլայ , նորէն գոյութեան իրաւունքէ զուրկ պէտք է համարել» :

«Այս տեսակ մտածելակերպ , ապրելակերպ ունեցող ազգերուն ամենէն աւելի կը յարմարի Ֆրանսական հետեւեալ նշանարանը . «Ազատութիւն , Հա-

ւասարութիւն եւ Եղբայրութիւն» : Ո՛չ ընդարձակ հողային տարածութիւնները, ո՛չ զինուորական բիրտ ուժի քանակը եւ ո՛չ ալ տնտեսական հարստութիւնները անտեսելու են վերոյիշեալ մեծ նշանաբանը : Իրաւ է, ինչպէս անհատներու, նոյնպէս ազգերու միջեւ տարբեր տարբեր պայմաններու անհաւասարութիւնները կրնան գոյութիւն ունենալ : Սակայն այդ անհաւասարութիւնները իբրեւ ազգ անոնց բարոյական իրաւունքներուն պէտք չէ վնասեն» :

«Եղբայրութիւն, որ ազատութեան եւ հաւասարութեան կողքին միջազգային յարաբերութիւններուն մղիչ ուժը ըլլալու է : Երկու անձեր, զիրար վանող երկու քրմիական հիւլէներու բնաւ չեն նմանիր : Անհատներ պէտք ունին իրարու : Անոնք զարգացման ու յոռաջացման տեսակէտէն լրացուցիչներ են : Նոյնը ճշմարիտ է ազգերու համար ալ : Ազգեր առանց մէկըմէկ տասպալել աշխատելու, կրնան փոխադարձ համաձայնութեան սկզբունքով իրարու հետ գործակցիլ, ու այդպէսով աւելի ինքզինքնին զօրացնել» :

Զեզմէ ոմանք, կարելի է այս արտայայտած մտքերուն եթէ ոչ Ծրանոացիներն ու Ամերիկացիները գէթ Անգլիացիները բաժնեկից ընել չուզեն, առարկելով թէ, Անգլիոյ քաղաքականութիւնը մասնաւորապէս, մանաւանդ այս վերջին մէկ դարու ընթացքին առհասարակ պզտիկ ազգութիւններուն եւ երբեմն ալ մեծ ազգերուն հաշտ աչքով նայած չէ :

Ատիկա այդպէս ըլլալը ընդունելով հանդերձ, կուզանք ըսել, այս սրատերազմը Անգլիոյ քաղաքա-

կան դէկը վարողներուն ընկերա-քաղաքական ըմբռնումները վերիվայր շրջած է, ինչպէս որ անոնք այդպէս ալ կը յայտարարեն :

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԻ ՀԱՅ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Կ'ապրինք ա'յն տեսակ ժամանակի մը մէջ, որուն ոգին բանապաշտութիւն է : Ձի վերադառնալու պայմանաւ անցած դացած են այլեւս հին ու միջին դարերը, որոնց մէջ մարդիկ կը հաւատային ու կը լծուէին գործի մը, առանց անոր մասին մազի չափ դաղափար կազմած ըլլալու, պարզ կեղեւային հրապոյրներէ առինքնուելով եւ կամ ընկերական ու բարեկամական բնազդներէ մղուելով :

Հասարակական կազմակերպութիւններ, եթէ կ'ուզեն որ իրենց յոռաջադրած գործը արդիւնալից ըլլայ, ժամանակի ոգին լաւ ուսումնասիրելու, ու ըստ այնմ թափ տալու են իրենց գործունէութիւններուն :

Մասնաւորելով մեր խօսքը, Հայ Ազգայնական կազմակերպութիւններ, իբրեւ ընկերա-քաղաքական որոշ վարդապետութեան մը հետեւորդները, իրենց ընդդրկած դաղափարին, ազգայնականութեան մասին պէտք չէ այլեւս ոչ—գիտական ու անորոշ ձեւերով փրոպականտ ընեն : Անհրաժեշտ է, որ անոնք իրենց դաղափարի շէնքը փոխանակ ցոյցի գետնի վը-

լրայ բարձրացնելու, համոզումի, բանականութեան հողին վրայ կառուցանեն: Մեր ազգայնականները այս ժողովուրդին ըսելու տեղ, թէ «ազգայնական եղէք, ինչպէս մենք ենք», «ազգայնականութեան դադարը բնականէն ձեր մէջ կայ, անիկա լաւ բան է» եւայլն, հարկ է որ ցոյց տան վերլուծական կերպով, թէ ի՞նչ է ազգայնականութիւնը, եւ թէ ինչու՞ այդ տեսակէտէն անոնք ազգայնական ըլլալու են:

Ազգայնականութեան դադարը բնականէն, ի յառաջագունէ (a priori) չիկայ մարդոց մտքին մէջ: Տեսակի գիտակցութեան դադարը ազգայնականութիւն չէ: Ազգայնականութեան դադարը մարդավերլուծում, դատողութիւն գործածելով կրնայ ստանալ: Սխալ հասկցուած ազգայնականութիւն մը շատ անգամ ա՛յնքան վնասակար է, որքան ժամանակին չի համապատասխանող եւրոպական վարդապետութիւն մը:

Հայ ազգայնականներուն վրայ կրկնակի պարտականութիւն կը ծանրանայ, որպէսզի վերլուծական եւ ոչ թէ զբացողական կերպով իրենց դիրքը պաշտօնապէս ճշդեն թէ արտաքնապէս եւ թէ ներքնապէս:

Արտաքնապէս այո, մեր ազգայնականները յըստակօրէն բացատրելու են պետութիւններուն, թէ մենք ազգ ենք, ազգութիւն չինող ազգակներ մեր մէջ չեն պակսիր, ունինք մեր որոշ քրէշքը, քաղաքակրթութեան մեր ուժին ներած չափովը ծառայած ենք, ազգութիւններու հարցի մասին մեր ըմբռնումը միւս ազգերու գոյութեան բնաւ չի վնասեր, որպէս-

զի, անոնք մեր մասին այն դադարը չի կազմեն, թէ մենք ալ մեր կարգին Փոքր—Ասիոյ մէջ պզտիկ Գերմանիա մը ըլլալու կը ձգտինք:

Իրողութիւնը ա՛յն է այս մասին, որ մեր ազգայնականները կազմակերպեալ փրոպականտ մը մղած չեն ա՛յնքան, որքան մղած են ու կը մղեն ալ Իրլանտացի, Հրէայ եւ Լեհ ազգայնականները:

Ներքնապէս հարկ անհրաժեշտ է որ դարձեալ անոնք մէկին ընեն իրենց դիրքը այս ժողովուրդին առջեւ, թէ ի՞նչ կը հասկնան իրենք ազգայնականութիւն ըսելով, ի՞նչ են իրենց ազգային ձգտումները եթէ ոչ առաւելագոյն, գէթ նուազագոյն չափով, օրուայ ամենահրատապ խնդրի՝ ազգերու հարցի մասին ի՞նչ է իրենց տեսակէտը, իրենք այս պըրոչիւրին մէջ ներկայացուած երեք դպրոցներէն ո՞ր մէկին կը ստանան, եթէ այդ դպրոցներէն եւ ո՛չ մէկին կը յարին, ի՞նչ է իրենց չորրորդ դպրոցի ֆօրմիւլը եւայլն:

Ներկայիս մեր մէջ գոյութիւն ունին անիշխանական ու ընկերվարական հոսանքներ, որոնք ուղղակի եւ կամ անուղղակի կերպով կը մոլորցնեն հայ ժողովուրդը, ըսելով թէ, ինչպէս ուրիշ ազգայնականներ, նոյնպէս հայ ազգայնականներ ուրիշ բաներ չեն, եթէ ո՛չ, մէկ մէկ միլիոնաբնակներ, մէկ մէկ կայսերականներ:

Կարճ կտրելով ըսեմ, հայ ազգայնականները ըՄթիֆըն Տիքաթիւրի հետ սլտի ըսե՞ն «Մեր հայրենի՛քը. անիկա ուրիշ ազգերու հետ իր ըրած արտաքին եւ ներքին յարաբերութիւններուն մէջ կրնայ

միշտ շիտակ ըլլալ : Բայց դարձեալ մեր հայրենիքը , շիտակ կամ սխալ» : Թէ ոչ , Կարլ Ծուզի հետ պիտի ըսեն «Մեր հայրենիքը . անիկա ուրիշ ազգերու հետ իր ըրած արտաքին եւ ներքին յարաբերութիւններուն մէջ երբ շիտակ է , ըսելիք չունինք . իսկ երբ սխալ է , պէտք է անոր դէմ դնենք» :

Քաւլիցի որ մէկ գրչով ուրանամ , թէ մեր ազգայնականները ազգութիւններու հարցի մասին իրենց ուրոյն տեսակէտը չունին , թէ անոնք այդ ուղութեամբ բնաւ ջանք թափած չեն : Հայ ազգայնականներ ազգութիւններու հարցի մասին ունին իրենց տեսակէտը , միայն դայն յտակօրէն պաշտօնապէս հրապարակ դրած չեն : Անոնք ազգայնական ուղղութեամբ աշխատած են աւելի քան կէս դար , սակայն սաչափն ալ ճիշդ է թէ , այնքան զօրաւոր կերպով աշխատած չեն , որ տակաւին հայ կեանքի մէջ հակահոսանքներ զօրաւոր դեր կը խաղան :

Ճշմարտութիւններու առջեւ բաց միտք ունենանք : Իրողութիւնները ծածկելով չէ որ դործ մը կը յաջողի , ընդհակառակը : Գիտնանք թէ ո՛ր կը դըռնունինք , ու եթէ ետ ենք , աշխատինք յառաջ երթալ : Այս է յաջողութեան միակ ճամբան :

ՎԵՐՋ

Յ Ա Ն Կ

1. Ի՞նչ է Ազգայնականութիւնը
2. Իտալական Դպրոց
3. Գերման »
4. Նոր »
5. Երկու խօսք Հայ Ազգայնականներուն :

« Ազգային գրադարան

NL0194259

ԳԻՆ ԻՕ ՍԷՆԹ

Ստանալու համար դիմել՝

BAHAG PUB. CO.

814 Old South Bldg.

Boston, Mass.